

In Memoriam: Armando

1929-2018

[Achtergrond](#) - 2 juli 2018 - Auteur: Britta Bendieck

Armando, een van de meest veelzijdige Nederlandse kunstenaars, is overleden. Hij werd 88 jaar oud. Met zijn tomeloze nieuwsgierigheid en energie had hij een scherpe blik op de wereld en het lot van de anderen en hemzelf daarin.

Armando's oeuvre is actueler dan ooit. Versterkt door de globalisering worstelt de samenleving met identiteit en hebben mensen behoefte zich tegen elkaar af te zetten. Armando belichtte het afbakenen en overschrijden van grenzen steeds opnieuw in zijn werken. Hij laat zien: geen enkel kader deugt. Dat maakt de thema's van Armando's werk tijdloos.

De schilder, beeldhouwer, schrijver, dichter, journalist, film- en theatermaker had een neus voor wat er in de kunstwereld speelt. Als vooraanstaand lid van de Nederlandse Informele Groep en de Nul-beweging had hij al in de jaren vijftig en zestig een belangrijke invloed op het kunstklimaat. Ook voor het Vlaamse avantgarde-tijdschrift *Gard Sivik* en later voor de kunstredactie van de *Haagse Post* was hij vanaf 1960 toonaangevend als redacteur.

Armando schetste een hoogst tegenstrijdig beeld van 'de vijand' Zijn manier van isoleren en annexeren van elementen uit de werkelijkheid bleef hij trouw gedurende zijn 63-jarige carrière. Hij slaagde erin observaties en ervaringen zonder commentaar in een artistieke context te plaatsen. Op die manier maakte hij fragmenten tot een universeel symbool van menselijk handelen.

Armando heeft in Nederland een belangrijke bijdrage geleverd aan het verwerken van de Tweede Wereldoorlog. Als kind groeide hij op naast het beruchte SS-strafkamp Kamp Amersfoort. Het kamp trok hem tegelijkertijd aan en het stootte hem af. Daar zag hij als kind het geweld van de Duitsers, dat een diepe indruk op hem maakte. Na de oorlog zag hij de omkering van de rollen, toen Nederlanders SS'ers, NSB'ers en collaborateurs opsloten in Kamp Amersfoort. Hij raakte gefascineerd door de omstandigheden waaronder mensen tot kwaad en gewelddadigheid in staat zijn.

Daders aan het woord

In een periode waarin de meeste Nederlanders de oorlog het liefst wilden vergeten, was Armando een van de eersten die contact zochten met de 'ergste vijand', Nederlandse vrijwillige SS'ers. Samen met journalist en dichter Hans Sleutelaar zocht hij hen op en begaf zich in hun netwerken. Hij wilde uit eerste hand hun verhalen en motieven horen. Dit resulteerde in 1967 in de publicatie 'De SS'ers. Nederlandse vrijwilligers in de Tweede Wereldoorlog'. De publicatie leidde tot heftige kritiek, vooral vanwege het feit dat Armando en Sleutelaar de SS'ers zonder commentaar aan het woord lieten.

[Britta Bendieck](#) promoveerde in 2017 op haar proefschrift 'Aufzeichnungen über den Feind - Armando, Deutschland und der Niederländische Erinnerungsdiskurs'. Dit proefschrift is te bestellen via dia@uva.nl

Vanaf 1980 liet hij in een tweewekelijkse column in NRC Handelsblad 'de vijand' aan de andere kant van de grens aan het woord. In Berlijn, toen nog het toneel van de Koude Oorlog, verzamelde Armando gespreksflarden en noteerde zijn observaties van de stad en haar bewoners in korte, bijna neutrale zinnen, wederom zonder zelf direct commentaar te leveren. Armando schetste een hoogst tegenstrijdig beeld van 'de vijand'. De columns werden met meerdere prijzen bekroond.

Armando's kunst polariseert. Door haar bruuskerende karakter en zijn eigenzinnige werkwijze is hij een belangrijke intermediair tussen Nederland en Duitsland geworden. Armando legde onderhuidse verbindingen bloot tussen de posities van overwinnaars en verliezers, omstanders, daders, slachtoffers en verzetsmensen. Daardoor lukte het hem om het brede spectrum van het verleden in zijn tegenstrijdige diversiteit zichtbaar te maken. Hij trok, zonder te oordelen, het principe van nationaal geheugen in twijfel.

Armando schiep een herinneringslandschap waarin generaliseren en moraliseren een fundamenteel probleem zijn, ook al was het niet zijn doel om een culturele kloof te overbruggen door zich te verzoenen met 'de vijand'. Het was hem er niet om te doen actie te voeren tegen wat hij zag, veeleer was hij de '*Beobachter*', zoals hij zelf zei, die door zijn werken lezers en toeschouwers hun eigen beeld in twijfel laat trekken.

Armando, die zich al vroeg als buitenstaander en stoorzender binnen de Nederlandse kunst- en literatuurscene positioneerde, nam zijn lezers en toeschouwers mee naar de ruimte tussen weten en begrijpen. Dat stelt hen in staat om de vreemdeling, de ander, de '*Feind*' in zichzelf te zien en omgekeerd:

zichzelf te herkennen in de ander.

Dit is een artikel gedownload via duitslandinstituut.nl.

Artikel: <https://duitslandinstituut.nl/artikel/26916/in-memori-am-armando>